

MAARİF YÜZYILI EĞİTİM MODELİNİN 4. SINIF İNSAN HAKLARI VATANDAŞLIK VE DEMOKRASİ DERSİNİN ELEŞTİREL VE SORGULAYICI YAKLAŞIM BAĞLAMINDA İNCELENMESİ: BECERİ VE EĞİLİMLER ÖRNEĞİ

EXAMINATION OF THE 4TH GRADE HUMAN RIGHTS, CITIZENSHIP AND DEMOCRACY COURSE OF THE EDUCATION CENTURY MODEL IN THE CONTEXT OF CRITICAL AND QUESTIONING APPROACH: SKILLS AND TENDENCIES

İrem NAMLI ALTINTAŞ¹

Başvuru Tarihi: 31.08.2024 Yayıma Kabul Tarihi: 31.01.2025 DOI: 10.21764/maeuefd.1525374

Özet: Eleştirel ve sorgulayıcı bakış açısı, bireylerin problem çözme, akıl yürütme gibi bilişsel becerilerinin yanı sıra; akademik ve mesleki gelişimlerine de katkı sağlar. Bu çalışmada bilişsel bir süreç olan eleştirel-sorgulayıcı beceriler Maarif Yüzyılı Eğitim Modeli ve 4. Sınıf İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersi öğretim programı kapsamında incelenmiştir. Araştırmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Veriler, içerik analizi ve betimsel analiz ile analiz edilmiştir. İçerik analizi aracılığıyla eleştirel ve sorgulayıcı beceri ve eğilimlere ulaşılmıştır. Beceriler; *eleştirel düşünme, kanıta dayalı sorgulama ve araştırma, problem çözme, karar verme, eleştirel sosyolojik düşünme, felsefi düşünce ortaya koyma, felsefi muhakeme, felsefi sorgulama ve mantıksal muhakeme* olmak üzere toplam 9 adet; eğilimler ise *analitik düşünme, açık fikirlilik, eleştirel bakma, gerçeği arama, odaklanma, sistematik olma, soru sorma, uzmanlaşma, yaratıcılık, özgün düşünme, şüphe duyma ve merak* olmak üzere toplam 11 adettir. Bu beceri eğilimlerin tamamı, incelenen öğretim programında yer almamakla birlikte, öğrenme alanlarına da eşit şekilde dağıtılmamıştır. Araştırma sonuçları, maarif yüzyılı eğitim modeli ve sosyal bilgiler öğretim programı ile ilgili yapılan araştırmaların sonuçları ile örtüşmektedir Çalışmanın öğretim programını inceleyecek olan araştırmacılara yol göstereceği düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: *Maarif Yüzyılı, vatandaşlık ve demokrasi dersi, eleştirel düşünme, beceri ve eğilim*

Abstract: Critical and questioning perspective contributes to individuals' cognitive skills such as problem solving and reasoning, as well as their academic and professional development. In this study, critical-questioning skills, which are a cognitive process, were examined within the scope of the Maarif Century Education Model and the 4th Grade Human Rights, Citizenship and Democracy course curriculum. Document review method was used in the research. Data were analyzed with content analysis and descriptive analysis. Critical and questioning skills and tendencies were reached through content analysis. There are 9 skills in total, namely critical thinking, evidence-based questioning and research, problem solving, decision making, critical sociological thinking, philosophical thought expression, philosophical reasoning, philosophical questioning and logical reasoning; and there are 11 tendencies, namely analytical thinking, open-mindedness, critical looking, truth seeking, focus, being systematic, asking questions, specialization, creativity, original thinking, doubting and curiosity. Not all of these skill tendencies are included in the examined curriculum, and they are not equally distributed across learning areas. The results of the research are consistent with the results of the research conducted on the Maarif Century education model and the social studies curriculum. It is thought that the study will guide researchers who will examine the curriculum.

Keywords: *The Century of Education, citizenship and democracy course, critical thinking, skills and tendencies*

¹ Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Türkiye, e-Posta: iremaltintas@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3398-536

Giriş

Eleştirel ve sorgulayıcı düşünme, bireylerin bilgiye ulaşma, anlamlandırma, değerlendirme ve kullanma süreçlerinde etkin bir şekilde yer almalarını yardımcı olurken aynı zamanda, belirli bilgi ve durumlar karşısında birtakım eğilimler geliştirmelerini sağlar. Örneğin; analitik düşünme, problem çözme, yapıcı tartışmalar yapma, sürekli öğrenme eğilimi gibi eğilimlerin ortaya çıkmasını ve düzenlenmesini sağlamaktadır. Bu eğilimler, kişinin gerekli becerileri kullanmasını teşvik eder. Beceri; kişinin yatkınlık ve öğrenime bağlı olarak bir işi başarma ve bir işlemi amaca uygun olarak sonuçlandırma yeteneği; maharet anlamına gelir. Eğilim; Bir şeyi sevmeye, istemeye veya yapmaya içten yönelme; meyil, temayül demektir (TDK,2020). Beceri ve eğilim arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında bireyi iyi düşünebilen bir birey haline getiren onun sahip olduğu yeteneklerinden ziyade eleştirel düşünmeye olan eğilimi olduğu açıktır (Yeşilyurt, 2021).

Beceri öğretimi, bireylerin belirli bir alanda yetkinlik kazanmalarını sağlayan, bilgi ve yeteneklerin sistematik bir şekilde aktarılmasını içerir. Bu süreç hem teorik bilgiyi hem de pratik uygulamaları içerir ve genellikle uygulamalı eğitim, deneyimler ve sürekli geri bildirim ile desteklenir. Beceri öğretimi, toplumsal ve kişisel alanlarda gerçekleştirilebilir. Örneğin, akademik, mesleki, sosyal ve yaşam becerileri vs. Beceri öğretiminin işgücünün artırılması, sosyal eşitlik ve adalet gibi toplumsal katkı sunmasının yanısıra; iletişim, problem çözme ve sosyal katılım gibi kişisel gelişimi destekleyen amaçları da bulunmaktadır. Beceri öğretimi, bireylerin sadece mesleklerinde değil, aynı zamanda günlük yaşamlarında ve toplumsal ilişkilerinde de daha etkili ve yetkin olmalarını sağlar. Bu, bireysel başarıyı ve toplumsal refahı artıran önemli bir süreçtir. Bu çalışmada da bilişsel beceri olarak değerlendirilen eleştirel ve sorgulayıcı düşünme becerisinin öğretilmesinin önemine vurgu yapılmıştır.

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli

Türk eğitim sisteminin yeni modeli olan Maarif yüzyılı eğitim modeli, üzerinde sık sık tartışılan, Millî Eğitim Bakanlığının yeni dünya düzenine entegre olmak amacıyla geliştirildiğini belirttiği bir modeldir. Bu model, bilgi, beceri ve değerler arasında çok yönlü bir denge kurmayı amaçlamaktadır. Hazırlanan ortak metne göre; programlar bütünüyle “Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi”nde ifadesini bulan yetkinlikleri kazanmış; ilgi ve yetenekleri doğrultusunda öğrencilerin bir mesleğe, yükseköğretime ve hayata hazır olmalarını sağlamaya yöneliktir (MEB, 2024a, s. 5). Dolayısıyla program amacı itibarıyla, bireylerin ilgi ve yeteneklerini belirlemeyi amaçlamakta ve buna göre

bütüncül bir yapıyı hazırlamaktadır.

Vatandaşlık Bilgisi Dersi

İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersi (İHVD) Öğretim Programı, 21. yüzyılın demokratik ve insan haklarına saygılı vatandaşını yetiştirmede önemli bir rol üstlenmiştir. Bu çalışmada bahsi geçen öğretim programı; evrensel insan haklarını ve demokratik değerleri öğretmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca öğrencilere demokratik süreçlere katılım ve sosyal sorumluluk konularında bilgi ve beceri kazandırma rolünü üstlenmektedir. Program, tüm bu özellikleri entegre ederek, öğrencileri etkili, bilinçli ve duyarlı vatandaşlar olarak yetiştirmede kilit rol oynar.

Vatandaşlık bilgisi dersi, bireylere toplumda nasıl davranmaları gerektiği, hak ve sorumlulukları, demokratik süreçler ve toplumsal değerler hakkında bilgi vermeyi amaçlar. Değer eğitimi, hak ve sorumluluklar, demokratik katılım, toplumsal bilinç ve eleştirel düşünme konularında vatandaşlara yeni bir bakış açısı sunarken bireylerin topluma katkı sunmaları, demokratik süreçlere etkin katılım göstermelerini ve toplumsal sorunlara duyarlı olmalarını sağlar. Böylece, erdemli ve ahlaklı bir toplumun temelleri atılmış olur.

İHVD Öğretim Programı öğrencilerin öğrendiklerini günlük yaşam deneyimleriyle ilişkilendirmelerine olanak tanıyan bütüncül bir anlayış benimsediğini vurgulamaktadır. Program, kavramsal ve alan becerilerini merkeze alarak, öğrencilerin temel beceriler, sorgulama ve yorumlama gibi konularda gelişimlerini destekler. Ayrıca, kanıta dayalı sorgulama ve araştırma gibi beceriler ile sosyal katılım ve sosyal-duygusal öğrenme gibi alanlara da yer verir (MEB, 2024b).

Öğretim programı, adalet, dürüstlük, özgürlük, saygı, sevgi, sorumluluk ve vatanseverlik gibi değerlerin önemini öğretir ve öğrencilerin bu değerleri gerçek hayatla bağlantılı olarak deneyimlemelerine fırsat sunar. Bireysel ve iş birliğine dayalı aktif öğrenme yöntemleri ne odaklanır ve ilkökul düzeyine uygun olarak drama, oyun temelli öğrenme gibi eğlenceli yöntemlerle somutlaştırılır. Disiplinler arası bir yaklaşım benimseyerek öğrenme alanlarını temel alır ve bu sayede öğrencilerin geniş bir bakış açısıyla öğrenmelerini destekler. Hedef olarak, insan hakları, çocuk hakları ve temel özgürlükler hakkında bilgi sahibi, adalet ve eşitlik gibi evrensel değerlerin farkında olan, demokratik katılım ve etkin vatandaşlık bilincine sahip bireyler yetiştirilmesi öngörülür. Bu bireylerin, öğrendikleri değerleri davranışlarına dönüştürebilen, topluma katkıda bulunan ve insan haklarına saygılı bireyler olmaları amaçlanır.

Bu çalışma, insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi öğretim programını incelemektedir. Yapılan çalışmalar, maarif yüzyılı modelinin beceri temelli oluşu ve bu becerilerin felsefi alt yapısı ile ilişkilendirilip ilişkilendirilemeyeceğini göstermektedir. Örneğin Akpınar ve Köksalan (2024) tarafından yapılan çalışmada 21. yüzyıl becerilerine sahip nesillerin milli kimliğe ve sosyal bir aidiyete sahip olmalarının önemine vurgu yapılmıştır. Bu düşünceye paralel olarak Ülçay (2024) da yeni maarif modelinin 21. yüzyıla entegre olduğu ancak geliştirilmesi ve dönüştürülmesi gerekliliğinin üzerinde durmuştur. Bu araştırma sözü geçen araştırmalardan farklı olarak maarif modelinin genel hedeflerini dikkate alarak bu hedeflerin 4. sınıf insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi öğretim programındaki hedefleri beceri ve eğilimler olarak nasıl karşıladığı ile ilgilenmektedir.

Araştırmanın Amacı

Maarif yüzyılı eğitim modelinin taslağındaki beceri ve eğilimlerin sorgulayıcı, üretken ve bilgili bir öğrenci profili ortaya çıkarmayı hedeflediği görülmektedir. Bununla birlikte ortak metinde yer alan temel, bütünleşik beceriler ile üst düzey düşünme becerileri de eleştirel ve sorgulayıcı hedefleri desteklemektedir. Bu araştırma 4. sınıf İHVD öğretim programında öğrencilerin eleştirel ve sorgulayıcı düşüncelerini hedefleyen göstergeler nelerdir? Sorusundan yola çıkmıştır. Bununla birlikte aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır:

1. Maarif yüzyılı eğitim modeli taslağında eleştirel ve sorgulayıcı olarak nitelendirilen hangi beceriler kullanılmıştır?
2. Maarif yüzyılı eğitim modeli taslağında eleştirel ve sorgulayıcı olarak nitelendirilen hangi eğilimler kullanılmıştır?
3. 4. Sınıf İHVD öğretim programında eleştirel ve sorgulayıcı bağlamda hangi eğilimler kullanılmıştır?
4. 4. Sınıf İHVD öğretim programında eleştirel ve sorgulayıcı bağlamda hangi beceriler kullanılmıştır?
5. 4. Sınıf İHVD öğretim programı içerik kapsamı olarak eleştirel ve sorgulayıcı kazanımları elde edecek nasıl bir yapıya sahiptir?

Çalışmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma; eleştirel ve sorgulayıcı becerileri betimlemeye çalışmıştır. Seçilen beceriler; 2024 yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan TYMM Öğretim Programları Ortak Metninde yer alan

Sosyal bilimler alan becerilerinden oluşmaktadır. Doğrudan eleştirel ve sorgulayıcı düşünmeye hizmet eden bilişsel beceriler seçilmiştir. Aynı metinde; öğrencinin kazanması gereken eğilimler, benlik eğilimleri, sosyal eğilimler ve entelektüel eğilimler olarak belirlenmiştir. Bu eğilimlerden eleştirel ve sorgulayıcı düşünmeye hizmet eden, benlik eğilimlerinin bir kısmı ve entelektüel eğilimlerin tamamı bu çalışmada kullanılmıştır. Ayrıca öğretim programının belirlediği herhangi bir eleştirel-sorgulayıcı bir beceri ya da eğilime bağlı kalmadan yalnızca araştırmacı tarafından belirlenen eleştirel ve sorgulayıcı kazanımların verildiğini tespit etmek üzere program incelemesi yapılmıştır.

Yöntem

Araştırmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi yöntemi, çeşitli belgeleri inceleyerek bilgi toplama ve analiz etme sürecidir. Genellikle diğer araştırma yöntemleriyle birleştirilen bu yöntem tek başına tüm araştırma sorularını yanıtlamayabilir. Ancak, tarihsel veya literatür taraması gibi alanlarda önemli bir araçtır (Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu çalışmada da veri toplama aracı olarak İHVD öğretim programı kullanılacağından doküman incelemesi modeli tercih edilmiştir. Eğitim, sosyal bilimler, tarih ve birçok diğer alanlarda kullanılan bu yöntem, veri toplamak ve mevcut bilgiyi anlamak için oldukça etkilidir.

Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada, temel olarak iki veri toplama aracı kullanılmıştır. Bu araçlardan biri; TYMM Öğretim Programları Ortak Metnidir. Bu metin, maarif modelinin temel hedefleri beceri ve eğilimleri açısından incelenmiştir. Diğer veri toplama aracı; 4. sınıf İnsan hakları, vatandaşlık ve demokrasi dersi öğretim programıdır. Bu programda da eleştirel ve sorgulayıcı hedeflerin gerçekleşmesine yardımcı olan beceri ve eğilimler bulunmuş ve öğretim programına nasıl entegre edildiği ile ilgili analiz yapılmıştır.

Öğretim programı yapısı itibarıyla 4 adet öğrenme alanına sahiptir. Bu alanlar; Çocuk Olarak Haklarımla Varım, Hayatımda Eşitlik ve Adalet, Etkin Bir Vatandaşım ve Hayatımda Demokrasi olarak sıralanmaktadır. Program ayrıca uygulamaya dair birtakım esasları içermektedir. Bu esaslar; programlar arası bileşenler, içerik, ölçme-değerlendirme, öğrenme -öğretmen yaşantıları ve farklılaştırmadan oluşmaktadır. Her bir içerikte süreç bileşenlerinin (kazanımların) nasıl uygulanacağı ile ilgili örneklemeler yapılmıştır. Program bu haliyle, öğretmen kılavuz kitabına benzetilebilir.

Veri Analizi

Bu araştırmanın veri analizinde betimsel analiz ve içerik analizi birlikte kullanılmıştır. İki analiz de birbirinden bağımsız şekilde yapılandırılmış, sonuçların birbirini etkilememesine özen gösterilmiştir. İki analizin birlikte kullanılmasının amacı, Millî Eğitim Bakanlığının belirlediği becerilere vurgu yapılan süreç bileşenlerinin tespit edilmesi, ardından bu kodlamaların kontrollerinin sağlanmak istenmesidir. Bu, aynı zamanda veri analizinin inandırıcılığını kanıtlamak için yapılmıştır.

Betimsel analiz, önceden verilen temalara göre verilerin özetlenip yorumlanması işidir. Veriler, araştırma sorularında veya dokümanda önemli bulunan noktalara uygun bir biçimde alıntı yapılarak değerlendirilir. Straus ve Cobin (1990) önceden belirlenmiş kavramlara göre yapılan kodlamanın belirlenen yapıya uygun bir kod listesi yapmada büyük bir kolaylık sağladığına dikkat çekmiştir. Bu çalışmada betimsel analiz ile TYMM tarafından taslağı hazırlanmış ve öğretim programında da nasıl kazandırılacağına dair bilgilendirmesi yapılan beceri ve eğilimler listelenmiştir.

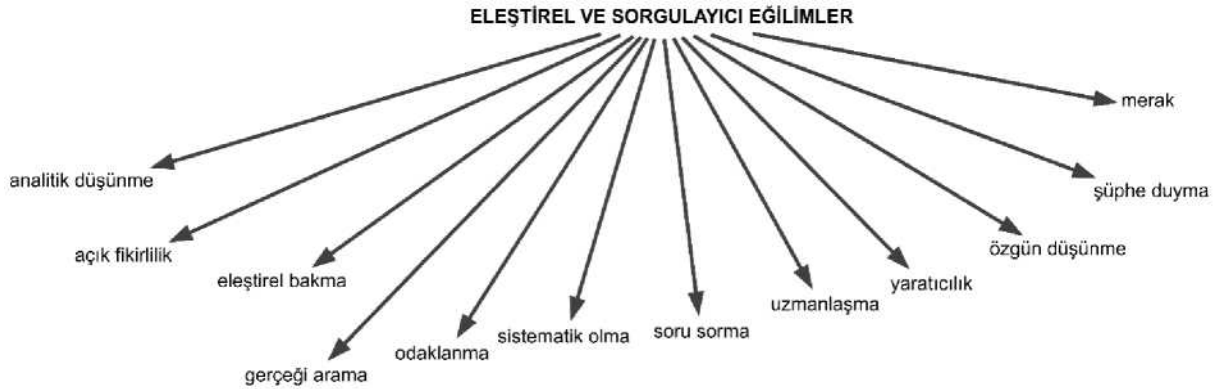
İçerik analizinde, toplanan verileri açıklayabilmek için birtakım kavram ve ilişkilere ulaşmak amaçlanmaktadır. Bu amaçla, verilerin önce kavramsallaştırılması daha sonra ortaya çıkan kavramlar da dikkate alınarak mantıklı bir biçimde düzenleme yapılması gerekmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2016). Böylece veriyi ortaya çıkaran temalar da açıklanır. Bu çalışmada içerik analizi eleştirel ve sorgulayıcı yaklaşım olarak tanımlanabilecek öğeleri ortaya çıkarmak amacıyla yapılmıştır. Buna göre, her bir öğrenme alanında eleştirel ve sorgulayıcı yaklaşımı içeren ifadeler, frekans analizine tabi tutulmuştur.

Verilerin analizinde şu aşamalar kullanılmıştır:

1. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan ve Talim Terbiye Kurulunca basılan TYMM ortak metninin ve İHVD öğretim programının incelenmesi
2. Ortak metinde ve öğretim programında yer alan beceri ve eğilimlerin kod olarak listelenmesi
3. Çıkan kodlamada eleştirel ve sorgulayıcı beceri ve eğilimlerin betimlenmesi
4. İHVD öğretim programında, kodlamaya uygun ifadelerin içerik analizine göre ayrılması
5. Kodlamalardan bağımsız, eleştirel ve sorgulayıcı yaklaşıma uygun ifadelerin betimsel bir analizinin yapılması

Bulgular

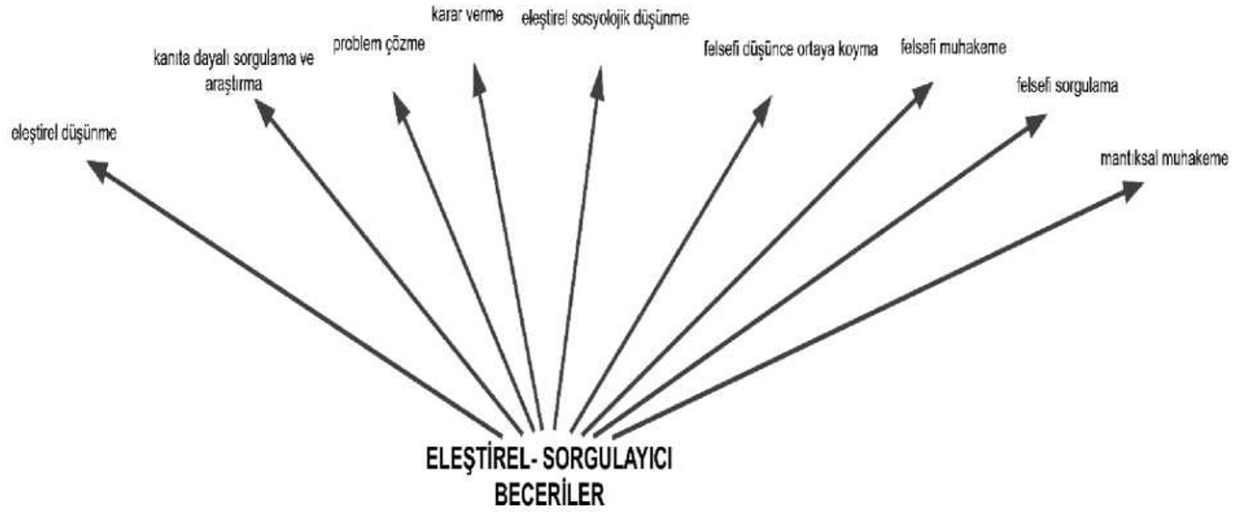
Araştırmanın bu kısmında eleştirel ve sorgulayıcı beceri ve eğilimler önce TYMM ortak metni, ardından İHVD öğretim programının betimsel ve içerik analiz sonuçları sunulmuştur. Verilerin analiz sonuçlarını sunmadan önce kavramı net olarak ortaya koyabilmek adına seçilen becerinin tanımı TYMM ortak metninden alıntılanarak verilmiştir. Bu beceri ve eğilimlerin öğrenme alanlarına dağılımı da araştırmanın içeriğini zenginleştirmesi bakımından önemli görüldüğünden tablolar halinde verilmiştir. Bulguların sunumunda görselleştirme amacıyla Maxquada Veri Analizi Programı kullanılmıştır. Bu program aracılığıyla TYMM'nin belirlediği beceri eğilimler arasından seçilen eleştirel ve sorgulayıcı beceri ve eğilimler bulgularda sunulmuştur.

Şekil 1.

Maarif Modelinde Eleştirel ve Sorgulayıcı Modele Göre Belirlenen Eğilimler

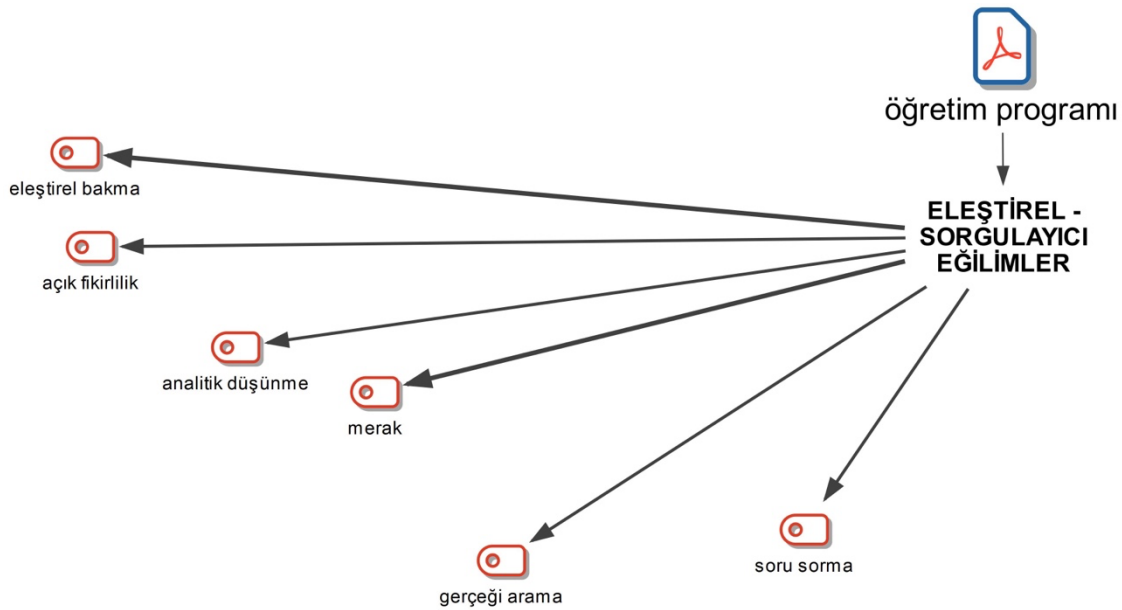
Şekil 1'e göre maarif modelinde sorgulayıcı ve eleştirel yaklaşımına göre eğilimler; analitik düşünme, açık fikirlilik, eleştirel bakma, gerçeği arama, odaklanma, sistematik olma, soru sorma, uzmanlaşma, yaratıcılık, özgün düşünme, şüphe duyma ve merak olarak belirlenmiştir.

Şekil 2.

Maarif modelinde eleştirel ve sorgulayıcı modele göre belirlenen beceriler

Şekil 2'ye göre eleştirel ve sorgulayıcı beceriler, *eleştirel düşünme, kanıta dayalı sorgulama ve araştırma, problem çözme, karar verme, eleştirel sosyolojik düşünme, felsefi düşünce ortaya koyma, felsefi muhakeme, felsefi sorgulama ve mantıksal muhakeme*dir.

Şekil 3.

İnsan Hakları ve Demokrasi Dersi Öğretim Programında Yer Alan Eleştirel-Sorgulayıcı Eğilimler

Şekil 3'e göre; 4. sınıf vatandaşlık ve demokrasi insan hakları öğretim programında eleştirel ve sorgulayıcı eğilimler; *eleştirel bakma, açık fikirlilik, analitik düşünme, merak, gerçeği arama ve soru*

sorma olarak belirlenmiştir. Ayrıca analizlerin derinleştirilmesi ve anlamlı hale gelmesi için bulunan eğilimlerin öğretim programında bulunma sıklığına bakılmıştır. Buna göre en fazla görülen eğilim *eleştirel bakma ve meraktır*. Bu beceriler, programın farklı bölümlerinde yer almaktadır. Diğerleri eşit şekilde dağıtılmıştır.

Eleştirel bakma bir düşünce, argüman ve bilginin doğruluğunun değerlendirilmesine; bilginin etkili bir şekilde elde edilmesine, karşılaştırılmasına ve kullanılmasına; ifadelerin anlaşılmasına, ifadelerin çelişik olup olmadığının yargılanmasına, güvenilir olup olmadığının tespit edilmesine, kesin yargılar ortaya konulup konulmadığının belirlenmesine ilişkin zihinsel örüntüleri ifade eder. (MEB, 2024a s.24).

Eleştirel bakma eğilimi programın *öğrenme ve öğretme uygulamaları* bölümünde yer almaktadır. *Hayatımda Eşitlik ve Adalet* öğrenme alanında yer alan bu eğilimde öğrencilerle birlikte eşitlik kavramının sorgulanması istenir (s.18). Başka bir örnek ise yine öğrenme-öğretme uygulamalarından öğrencilerden fırsat eşitliği ile ilgili örnekler vermeleri istenir. Bu örneklerin değerlendirilmesinde; öğretmenlerden köşeleme, görüş geliştirme tekniklerinden faydalanılması beklenir (s.19). *Hayatımda Demokrasi* öğrenme alanında karar alma süreçlerinde kimin nasıl görev aldığı ile ilgili değerlendirme yapılarak öğrencilerin fikir sunmaları beklenir. Demokrasiye geçiş konusunun anlatıldığı bu bölümde eleştirel bakma eğiliminde kişilerin görüşlerinin arasındaki benzerlik ve farklılıklara dikkat çekilir (s. 27). Görüldüğü gibi, *eleştirel bakma* eğilimi öğrenme - öğretme uygulamalarında öğrencilerin demokratik süreçleri keşfetmeleri ve soru sorma ile tartışma etkinliklerini kullanmaları ile gerçekleşmesi hedeflenmiştir.

Açık fikirlilik olaylar ve durumlara kalıpların dışına çıkarak meraklı, saygılı ve ön yargısız şekilde bakabilmeyi; farklı deneyimler, fikirler ve önerilere açık olabilmeyi içeren zihinsel örüntüleri ifade eder (MEB, 2024a s.24).

Açık fikirlilik eğilimi Öğrenme-öğretme uygulamalarında adalet kavramının öğretilmesi esnasında verilmektedir. *Hayatımda Eşitlik ve Adalet* öğrenme alanında öğrenme-öğretme uygulamaları bölümünde öğrencilere; eşit koşulların sunulduğu ama adaletin olmadığı bir animasyon izlettirilir. Bu animasyon sonunda; *karakterlerin sahip olduğu koşullar eşit miydi? Adalet sağlandı mı?* soruları sorularak sınıf tartışması başlatılır (s. 18). Benzer şekilde *Etkin Bir Vatandaşım* öğrenme alanında, öğrenme-öğretme uygulamaları bölümünde *vatandaş* kavramının sorgulanmasında da *açık fikirlilik* eğiliminin kazandırılması amaçlanmıştır. Burada da kavramın öğretilmesinde beyin fırtınası

tekniklerinden yararlanıldığı vurgulanmıştır (s.22).

Analitik düşünme; *problemlerin çözümünde meydana gelebilecek durumları öngörerek nesnel kanıtlar kullanma ve akıl yürütme yoluyla çözüme ulaşılabilmesine ilişkin zihinsel örüntüleri ifade eder* (MEB, 2024a s.24).

Analitik düşünme eğilimi, *Etkin Bir Vatandaşım* öğrenme alanında öğrenme-öğretme uygulamaları bölümünde sorumluluk değerinin kazandırılması aşamasında kullanılmıştır. Öğrencilerden, gruplar halinde okullarda veya sınıfta uygulanabilecek bir yardım kampanyası projesi yapmaları istenir. Bu projenin yapılabilirliği ile ilgili olarak da analitik düşünme eğiliminden faydalanılır (s.23). Öte yandan, *Hayatımda Demokrasi* öğrenme alanında öğrencilerin çalışmalarında, küçük grupların yönetimine dair fikir edinmeleri ve bu grupların yönetiminde katılımın önemini fark etmeleri amaçlanırken yine analitik düşünme eğilimine başvurulmuştur (s.27). Görüldüğü gibi analitik düşünme becerisi, bir fikri hayata geçirme ve bu fikrin ne derece başarılı olacağı konusunda beyin fırtınası yaparken kazandırılmaya çalışılmıştır.

Merak eğilimi; benlik eğilimlerinde yer almaktadır. *Yeni ve ilginç bir bilgi veya nesneyle karşılaşıldığında duyulan gözlemlene, araştırma, keşfetme ve anlama arzusuna ilişkin zihinsel örüntüleri ifade eder* (MEB, 2024a, s. 22).

Merak eğilimi öğretim programında; *Hayatımda Eşitlik ve Adalet* öğrenme alanında eşitlik kavramının öğretilmesinde kullanılmıştır. Öğrencilere “*Eşitlik deyince aklınıza neler gelmektedir?*”, “*Hangi etkinlikte eşitliğin sağlandığını düşünüyorsunuz?*” gibi sorular yöneltilerek öğrencilerin eşitlik kavramı ile ilgili merak ettiklerini tanımlamaları istenir (s. 18). Bununla birlikte açık fikirlilik eğiliminin kazandırılmasında olduğu gibi merak eğiliminde de öğrencilere eşitlik ve adaletin kavramının verildiği bir animasyon izletilir. *Etkin Bir Vatandaşım* öğrenme alanında “*Hakları ihlal edilen bireyler ne yapmalıdır?*”, “*Sizce bu haklarımız nasıl güvence altına alınmaktadır?*” sorularıyla bir tartışma başlatılır (s.22). Buradaki amaç öğrencilerin anayasa kavramı ile ilgili çıkarım yapmalarıdır. Görüldüğü gibi merak eğilimi, öğrencilerin çıkarım yapmaları ve kavramsal düşüncelerini başlatan sorular sormalarını amaçlamıştır.

Gerçeği Arama eğilimi; *gerçeği bulmak için nesnel ve dürüstçe bir yaklaşıma sahip olunmasına, sorgulama ve doğruya ulaşmak için kararlılıkla hareket edilmesine ilişkin zihinsel örüntüleri ifade eder* (MEB, 2024a s.23).

Gerçeği Arama eğilimi *Çocuk Olarak Haklarımla Varım* öğrenme alanında öğrenme-öğretme uygulamaları bölümünde çocukların hakları konusunda beyin fırtınası yapılarak bulunur. Çocukların ihtiyaçlarının neler olabileceği konusunda öğrencilerin gerçeği aramaları amaçlanır (s.14). Bununla birlikte öğrencilerin tıpkı anayasa kavramında olduğu gibi, çocuk hakları sözleşmesine ulaşmaları sağlanır. Öğrencilerden çocukların daha iyi koşullarda yaşamaları için gerekli olanları listelemeleri, daha sonra ortaya çıkan ürünü, çocuk hakları sözleşmesindeki maddelerin benzerlik ve farklılıkları ile karşılaştırmaları istenir (s.14). Gerçeği arama eğilimi, öğrencilerin soru sorarak keşfetmelerini amaçlamaktadır.

Soru Sorma Eğilimi; kendisine, çevresine ve evrene ilişkin bilme ve anlama ihtiyacına yönelik öğrenme ve keşfetme arzusu ile özgürce sorgulamalar yapabilmesine ilişkin zihinsel örüntüleri ifade eder (MEB, 2024a s.24).

Soru sorma eğilimi, öğretim programında *Hayatımda Eşitlik ve Adalet* öğrenme alanında öğrenme-öğretme uygulamaları bölümünde *merak* eğilimi ile birlikte verilmiştir. Öğrencilere bilişsel görevler (bulmaca, yap-boz vs.) verilerek herkesin eşit sürede oyunu bitirmeleri istenir. Bu oyunların hangisinde eşitliğin sağlandığı konusunda sınıfta bir tartışma başlatılır. Devam etkinliği olarak da defterlerine 5N1K ile yöntemi ile sorular yazmaları istenir (s.18). Görüldüğü gibi soru sorma eğilimi doğrudan öğrencilerin sınıf içinde aktif bir biçimde doğrudan soru sormaları ile ilgilidir.

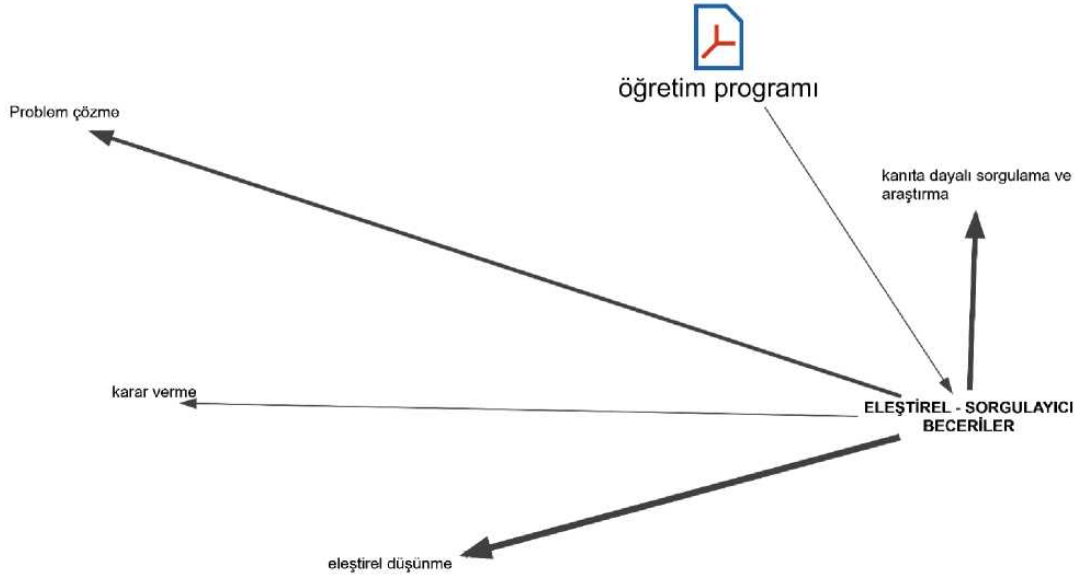
Öğretim programı içinde yer alan eleştirel ve sorgulayıcı eğilimlerin tamamı, öğretmene yol göstermesi açısından öğrenme-öğretme uygulamaları bölümünde yer almaktadır. Öğrencilerin gerek soru sorarak gerekse yazılı ürünler ortaya koyarak eleştirel ve sorgulayıcı yaklaşımla söz konusu eğilimleri kazanmaları amaçlanmıştır.

Tablo 1

Eleştirel ve Sorgulayıcı Yaklaşımın Uygun Eğilimlerin Öğrenme Alanlarına Göre Dağılımı

Eleştirel ve Sorgulayıcı Eğilim	Öğrenme Alanı			
	Çocuk Olarak Haklarımla Varım	Hayatımda Eşitlik ve Adalet	Etkin Bir Vatandaşım	Hayatımda Demokrasi
Eleştirel bakma		x		x
Açık Fikirlilik		x	x	x
Analitik Düşünme			x	
Merak		x	x	
Gerçeği Arama	x			
Soru Sorma		x		

Tablo 1'e göre eleştirel ve sorgulayıcı eğilimlerin dağılımı insan hakları vatandaşlık ve demokrasi dersi öğretim programında farklılık göstermektedir. Buna göre en fazla eleştirel ve sorgulayıcı eğilim *Hayatımda Eşitlik ve Adalet* öğrenme alanında iken, en az eğilim *Çocuk Olarak Haklarımla Varım* öğrenme alanındadır. Her öğrenme alanında ortak olan eğilim açık fikirlilik, en az görülen eğilim ise soru sormadır.

Şekil 4.

İnsan Hakları ve Demokrasi Dersi Öğretim Programında Yer Alan Eleştirel-Sorgulayıcı Becerilerin Görülme Sıklığı

Şekil 4'e göre İnsan hakları ve demokrasi dersi öğretim programında eleştirel ve sorgulayıcı becerilerde alt becerilerin önemli rol oynadığı görülmektedir. Buna göre *kanıta dayalı sorgulama ve araştırma*, *eleştirel düşünme*, *karar verme* ve *problem çözme becerileri* görülmektedir. Bu becerilerde daha çok kanıta dayalı sorgulama ve araştırma ile eleştirel düşünmeye yönelik beceriler yer almaktadır.

Problem çözme becerisi, yayımlanan ortak metinde, zenginleştirme çalışmalarında uygulanacak üst düzey düşünme becerileri arasında yer almaktadır. *Karşılaşılan sorunla baş edebilmek için duruma ilişkin yapılandırma, özetleme, gözleme dayalı/mevcut bilgiye/veriye dayalı tahmin etme, akıl yürütme, yansıtma/ değerlendirilmede bulunmayı kapsayan bilişsel işlemleri yürütebilmeyi ifade eder* (MEB, 2024a s.20)

Hayatımda Eşitlik ve Adalet öğrenme alanında öğrenme -öğretme uygulamaları bölümünde Bilişsel düzeyde yapılan etkinliklerin sonunda (bulmaca çözme, yapboz, su doku vs.) öğrencilerin eşitliği sağlamak için çözüm bulmaları istenirken problem çözme becerisinden faydalanılmıştır (s. 18). Aynı öğrenme alanında fırsat eşitliği göz önünde bulundurulseydi nasıl bir değişim olurdu?” sorusu sorularak öğrencilerden yeni bir durum oluşturmaları istenir (s.19). Problem çözme becerisi tek bir öğrenme alanında ve öğrencilerin uygulama yaparken oluşturduğu ürünlerle kazandırılmaya çalışılmıştır.

Karar verme becerisi; *bir ihtiyaç durumunda karar durumuna ilişkin amacı belirleme, bilgi arama/toplama, olası alternatif önermeler/seçenekler oluşturma, oluşturduğu önermeler/ seçenekler üzerinde mantıksal denetleme yapma, ulaşılan yapıya dayalı seçim yapma ve kararın sonuçları üzerinde yansıtma yapma becerisini ifade eder* (MEB, 2024a s.20).

Öğretim programında *karar verme becerisi Hayatımda Demokrasi* öğrenme alanında günlük yaşamdan örneklerle aktarılmaya çalışılmıştır: sınıf mevcudu da düşünülerek “*Sadece beş kişinin katılabileceği bir resim yarışması düzenleniyor olsaydı bu beş kişiyi nasıl seçerdiniz?*” sorusu sınıfa yöneltilebilir ve öğrencilerin çözümlere dair fikirleri alınır (s. 28).

Eleştirel Düşünme Becerisi yayımlanan ortak metinde üst düzey düşünme becerileri olarak ele alınmıştır; *karşılaşılan bilgilere ilişkin sorgulama, akıl yürütme ve yansıtma becerisini ifade eder* (MEB, 2024a s.19).

Öğretim programında ise eleştirel düşünme becerisi farklı öğrenme alanlarında yer almaktadır. Örneğin *Çocuk Olarak Haklarımla Varım* öğrenme alanında “Çocukların mutlu, sağlıklı ve güvenli bir hayat sürdürme-bilmeleri için nelere ihtiyaçları olabilir?”, “Çocukların bu ihtiyaçlarının karşılanmasından kimler sorumludur?” gibi sorular doğrultusunda beyin fırtınası yaptırılır (s.14). *Hayatımda Eşitlik ve Adalet* öğrenme alanında öğrencilerden fırsat eşitliğine yönelik yakın çevrelerinde karşılaştıkları benzer olaylardan örnekler vermeleri istenir. Öğrencilerin verdikleri örneklerin fırsat eşitliğini yansıtıp yansıtmadığına dair sınıf tartışması başlatılır (s. 19). *Etkin Bir Vatandaşım* öğrenme alanında öğrencilerle oy kullanmaya ilişkin bir canlandırma yapmaları istenir. Bu canlandırmayı değerlendirme konusunda da *eleştirel düşünme becerisinden* faydalanılır (s.22). *Hayatımda Demokrasi* öğrenme alanında öğrencilerden belirli bir hedefle ilgili kulüp kurmaları ve bu kulübü anlatmaları istenir. Hedefleri ile ilgili çalışma yapan grup üyelerinin fikirlerinin dinlenmesi aşamasında eleştirel düşünme becerisi kullanılır (s. 27).

Kanıt dayalı sorgulama ve araştırma becerisi tarihçilerin araştırma, sorgulama, analiz ve yorumlama süreçlerinin öğrenciye tanıtılmasını ve öğrencide bu süreçlere ilişkin deneyim ve becerilerin oluşturulmasını ve bu süreçlerde tarihsel kaynakların nasıl kullanılacağını ifade eder (MEB, 2024a s.36). Öğretim programında ise; *Çocuk Olarak Haklarımla Varım* öğrenme alanında 20 Kasım Dünya çocuk hakları gününün öğretilmesinde kanıt dayalı sorgulama ve araştırma becerisinden faydalanılmaktadır. Öğretmen, çocuk hakları gününü anlattıktan sonra çocuk haklarına yönelik ulaştıkları çıkarımlar doğrultusunda performans görevi olarak hikâye, resim, afiş veya benzeri bir ürün ortaya koymaları beklenir (s. 14). Kanıt dayalı sorgulama ve araştırma becerisi çocuk haklarının öğretilmesinde öğrencilerin bir ürün ortaya koymasında kullanılmıştır.

Tablo 2

Eleştirel ve Sorgulayıcı Yaklaşım Uygun Becerilerin Öğrenme Alanlarına Göre Dağılımı

Eleştirel ve Sorgulayıcı Beceri	Öğrenme Alanı			
	Çocuk Olarak Haklarımla Varım	Hayatımda Eşitlik ve Adalet	Etkin Bir Vatandaşım	Hayatımda Demokrasi
Kanıt Dayalı Sorgulama ve Araştırma Problem Çözme Karar Verme	x	x		x
Eleştirel Düşünme	x	x	x	x

Tablo 2'ye göre eleştirel ve sorgulayıcı beceriler, öğrenme alanlarına eşit bir şekilde dağılım göstermemekle birlikte her öğrenme alanında farklı beceriler bulunmaktadır. Örneğin *Kanıt Dayalı Sorgulama ve Araştırma* Becerisi yalnızca ilk öğrenme alanı olan *Çocuk Olarak Haklarımla Varım* öğrenme alanında yer almaktadır. Aynı şekilde *Problem Çözme Becerisi* de yalnızca *Hayatımda Eşitlik ve Adalet*, *Karar Verme Becerisi* ise *Hayatımda Demokrasi* öğrenme alanında yer almaktadır. Öte yandan *Eleştirel Düşünme Becerisi* tüm öğrenme alanlarında bulunmaktadır.

Tablo 3

Eleştirel ve Sorgulayıcı Yaklaşımı Kapsayan İfadelerin Öğrenme Alanlarına Göre Dağılımı

Öğrenme Alanı	F
Hayatımda Eşitlik ve Adalet	19
Etkin Bir Vatandaşım	11
Hayatımda Demokrasi	9
Çocuk Olarak Haklarımla Varım	5

Eleştirel ve sorgulayıcı yaklaşıma frekans analizi olarak bakıldığında en fazla eleştirel ve sorgulayıcı içeriğe sahip olan öğrenme alanı *Hayatımda Eşitlik ve Adalet* (19), *Etkin bir Vatandaşım* (11), *Hayatımda Demokrasi* (9), *Çocuk Olarak Haklarımla Varım* (5) olarak görünmektedir. İçerik olarak bakıldığında *Hayatımda Eşitlik ve Adalet* öğrenme alanı, günlük hayatta, oyun ve insan ilişkileri gibi durumlardan çok fazla örneklendirme yaptığı söylenebilir. Bu durum eleştirel ve sorgulayıcı yaklaşımla oluşturulan etkinliklerle öğrenme -öğretme uygulamalarının verildiğini gösterir. Bununla birlikte soyut olan çocuk hakları konusu, çocukların günlük yaşantılarından örnek vermeyi kısıtlayıcı bir durum gibi gözükmektedir. Aşağıda eleştirel ve sorgulayıcı yaklaşımla doğrudan ilişki kurulan ifadelere yer verilmiştir.

Görsel veya dijital kanıtlar sunularak çocuk haklarına ihtiyaç duyulma nedenlerine yönelik bir tartışma ortamı sağlanır (OB2., OB4.). “Çocukların mutlu, sağlıklı ve güvenli bir hayat sürdürebilmeleri için nelere ihtiyaçları olabilir?”, “Çocukların bu ihtiyaçlarının karşılanmasından kimler sorumludur?” gibi sorular doğrultusunda beyin fırtınası yapılır (s.14). (Çocuk Olarak Haklarımla Varım)

Öğrencilere “Matematikteki eşitlik kavramı ile günlük hayatımızda kullandığımız eşitlik kavramı arasında nasıl bir ilişki olabilir?” sorusu sorularak günlük hayatla ilişki kurulur. (s. 17). (Hayatımda Eşitlik ve Adalet)

Etkin vatandaş olmanın gerektirdiği özellikler üzerine basit sorular oluşturmaları ve cevaplandırmaları istenebilir (s.24). (Etkin Bir Vatandaşım)

Öğrencilerle buldukları gruplarda (aile, sınıf, oyun vb.) kendilerine söz hakkı tanınmadığında neler düşünecekleri ve hissedecekleri konusunda bir tartışma başlatılır (s.27). (Hayatımda Demokrasi)

Görüldüğü gibi, içerik analizi sonucunda ortaya çıkan eleştirel ve sorgulayıcı yaklaşıma dair alıntılar, eleştirel düşünme öğretimine paralel bir şekilde beyin fırtınası, günlük hayatla ilişki kurulması, soru sorma ve tartışma gibi etkinlikleri ile birlikte yapılandırılmıştır. Bu durum farklı öğrenme yöntemlerinin eleştirel ve sorgulayıcı yaklaşıma uygun biçimlendirilmeye çalışıldığının göstergesi olarak yorumlanabilir.

Tartışma

21. yüzyılda eleştirel ve sorgulayıcı düşünme, bireylerin hızla değişen ve karmaşıklaşan dünyada doğru bilgiye ulaşmalarını, etkin kararlar almalarını ve yenilikçi çözümler geliştirmelerini sağlamak için hayati bir öneme sahiptir. Konuyla ilgili yapılan çalışmalar eleştirel düşünmenin her yaşta kazandırılabilir gerekli bir beceri olduğunu belirtir. Örneğin Altun ve Vural (2017) tarafından yapılan çalışmada okul öncesi dönemdeki çocukların fiziksel aktiviteler ve sosyal etkileşim ile eleştirel düşünmeyi kazanabileceği yönünde görüş birliğine varılmıştır. Bununla birlikte STEM uygulamaları (Güler, 2023), dijital öyküleme (Karaçelik, 2022), P4C etkinliklerinin (Şavşet & Öncü, 2022) de okul

öncesi dönemde eleştirel ve sorgulayıcı düşünmeyi arttırdığı tespit edilmiştir. Bu çalışmanın kapsamındaki ilkokul döneminde ise çeşitlendirilen etkinliklerle öğrencilere yine eleştirel ve sorgulayıcı bir anlayış kazandırılabilir. Örneğin Palavan, Gemalmaz ve Kurtoğlu (2013) tarafından yapılan bir araştırmaya göre sınıf öğretmenleri, eleştirel düşünmenin ilkokulda başlaması gerektiğine dair görüş bildirmişlerdir. Bunun nedeni, ilkokuldan itibaren çocuğun çevreyle daha fazla etkileşim haline gelmesi olarak belirtilebilir. Öğretmenler, eleştirel düşünmenin ilkokul düzeyinde kazandırılması için çeşitli etkinlikler tasarlamaktadır. Örneğin; münazara, kavram haritası oluşturma, canlandırma yapma bu etkinlikler arasında sayılabilir. Bununla birlikte öğrencilerin neden sonuç ilişkisini kurması, problem çözme becerisine sahip olmaları, eleştiriye açık olmaları da yine ilkokul düzeyinde kazandırılan beceriler arasındadır.

Dijital çağın getirdiği bilgi kirliliği ve dezenformasyonla başa çıkmak, doğru ile yanlış ayırt etmek ve bağımsız düşünme yeteneğini korumak eleştirel düşünme becerileri ile mümkün görünmektedir. Ayrıca, küresel sorunlara sürdürülebilir çözümler üretmek ve farklı kültürel perspektifleri anlamak için sorgulayıcı düşünme büyük bir gereklilik haline gelmiştir. Bu beceriler, bireylerin sadece kendi yaşamlarında değil, aynı zamanda toplumun genel refahında da etkili bir rol oynamalarını sağlar. Eğitim sistemlerinin bu yetkinlikleri kazandırmaya odaklanması, bireylerin ve toplumların gelecekteki zorluklarla başa çıkabilme kapasitesini artıracaktır. Dewey (1997)'e göre Eleştirel düşünme, bireylerin ve toplumların daha bilinçli, adil ve verimli kararlar almasına yardımcı olur. Bu tür düşünme, toplumsal gelişimin ve yenilikçiliğin temel taşıdır. Dolayısıyla bireylerin herhangi bir konuda sorgulama yapmaları yalnızca onları değil, tüm toplumu etkileyici bir yönetime sahiptir. Eleştirel düşünme, insanların gerçeği ve mevcut bilgileri değerlendirmesine, neyin söylenmediğini veya neyin farklı ifade edilebileceğini ayırt etmesine olanak tanır (Cui ve diğerleri, 2021). Dolayısıyla eleştirel düşünen birey, çok farklı seçenekleri bir arada ve düzenli olarak görme fırsatını da yakalar.

Toplumsal etkinin en rahat anlaşıldığı kurumlardan biri eğitimidir. Eğitim, bireylere sadece bilgi ve beceri kazandırmakla kalmaz, aynı zamanda onların eleştirel düşünme, problem çözme ve yaratıcılık gibi yetkinliklerini de geliştirir. Bu yetkinlikler, bireylerin iş gücü piyasasında daha rekabetçi olmalarını ve yenilikçi çözümler üretebilmelerini sağlar. Ayrıca, eğitim yoluyla kazanılan değerler ve etik anlayış, toplumda daha bilinçli ve sorumlu vatandaşların yetişmesine katkıda bulunur. Bu durum toplumsal uyumu artırırken, sosyal adaleti ve eşitliği de destekler. Eğitimin sosyal adaleti artırması, sadece bireylerin kendi hayatlarını iyileştirmekle kalmaz, aynı zamanda toplumun genel

refahını da yükseltir. Paulo Freire'nin belirttiği gibi, *eğitim, özgürleştirici bir süreçtir ve insanların kendi yaşamlarını kontrol etme kapasitesini artırır* (Freire, 1970). Bu süreç, bireylerin kendi haklarını savunmalarına ve toplumsal adaletsizliklere karşı durmalarına olanak tanır. Eğitim, bu noktada bireylerin beceri ve değerlerini en etkili yoldan şekillendirme görevini üstlenir.

Türkiye, 21. Yüzyıl becerilerine adapte olmak üzere oluşturduğu yeni eğitim taslağında TYMM oluşturmuştur. Akpınar ve Köksalan (2024)'e göre programda geçen beceriler, Amerikan pragmatizminin basit bir çevirisi ve taklididir. Programdaki beceriler incelendiğinde Akpınar ve Köksalan'ın görüşleri doğrulanıyor gibi görünmektedir. Giancarlo (2000 Akt. Yeşilyurt, 2021)'e göre, eleştirel düşünme eğilimleri merak, sağduyu, doğruyu (gerçeği) arama, akıl yürütmede, açık görüş (fikirli), analitik düşünme, sistematik, düzenli olarak sıralanabilir. Facione (1990) ise bu eğilimleri analiz, değerlendirme, yorumlama, çıkarım, açıklama ve özdüzenleme olduğunu belirtir. Bu eğilimler Facione için bilişsel düzeydedir. Başka bir deyişle kişi bu eğilimlere sahip olmasını zihinsel becerilerine borçludur. Zihinsel becerilerin dışında karakter özellikleri de eleştirel düşünmesine yardımcıdır. Bunlar; meraklılık, açık fikirli olma, sistematiklik, gerçekçi olma, analitiklik, özgüven ve olgunluk şeklinde sıralanabilir. Giancarlo ve Facione'nin eleştirel düşünme eğilimleri sıralaması bu çalışmanın bulgularında belirtilen eğilimlerle örtüşmektedir. TYMM 'de belirtilen beceri ve eğilimlerin orijinal versiyonlarına yakın olduğu ve metnin "Türkiye'ye özgü nitelikler taşımadığı düşüncesi haklı bir eleştiri gibi durmaktadır. Bununla birlikte 2005 yılında ortaya çıkan kazanım odaklı ve yapılandırmacı eğitim yaklaşımına uygun olarak hazırlanan yeni öğretim programı da benzer bir düzenlemeyi içermektedir. Burada bulunan kazanımların çeviri ve ABD menşeli olduğu ile ilgili pek çok eleştiri bulunmaktadır. Bunun anlamı, düzenlemeler yapıldığında Türk kültürüne çok fazla uyum sağlayamadığıdır. Nitekim Diken ve Ablak (2024) tarafından yapılan araştırmaya göre 2018 sosyal bilgiler öğretim programı kültürel yetkinlikler kapsamında incelendiğinde kültürler arası becerileri kazandırma konusunda yetersiz kaldığı ortaya çıkmıştır. Benzer eleştiriler, aynı programdaki vatandaşlık anlayışı için de yapılmıştır. Türk kültürel yapısını yansıtan bir vatandaşlık anlayışının oluşmadığı, bunun yerine tutucu, davranışsal değişimi teşvik etme konusunda zayıf, bireycilikten ziyade kolektif bilinci taşıyan bir anlayışla hareket edildiği düşünülmektedir (Şen, 2019). Her iki çalışmada da Türk kültürel yapısının tam olarak ortaya çıkmadığı, milli değerlerden ziyade İslam dünyası ile batı arasında dengede durmaya çalışan ama ikisini de tam olarak benimseyememiş bir program yapısından bahsedebiliriz. TYMM de ele aldığı yaklaşım açısından 2018 programına benzer, becerilere odaklanarak ve eğilimleri de yardımcı bir

unsur olarak kullanarak daha fazla pragmatizm etkisi göstermektedir. Bun unda birlikte bireylerin sorgulayıcı, üretken ve aynı zamanda temel, bütünleşik ve üst düzey becerilere sahip olmasının çok fazla olumsuz bir durum teşkil ettiği de söylenemez.

Bu çalışmada yapılan içerik analizine göre beceri ve eğilimlerin neredeyse tamamının eleştirel ve sorgulayıcı düşünmeyi teşvik ettiği göz önünde bulundurulduğunda gerek beceri ve eğilimlere verilen isimler gerekse, aktif öğrenme yöntemleriyle öğretilmesi planlanan konular bu becerilerin kazandırılmasına yardımcı olmaktadır. Frekans sıklığı olarak doğrudan eleştirel düşünme ve eleştirel bakma beceri ve eğilimlerinin verilmesi bunun bir kanıtı niteliğindedir. Bu araştırmaya paralel olarak insan hakları: vatandaşlık ve demokrasi ders kitabının incelendiği bir çalışmada eleştirel düşünme konusuna, alt beceriler dahil toplam 102 kez yer verildiği tespit edilmiştir (Kartal, Uzunkol, Aydın ve Kılıç, 2024). Çakır (2024) tarafından yapılan araştırmaya göre de aynı ders kitabında yer alan soruların 113'ü (%88,13) eleştirel düşünmeye aittir.

TYMM ortak metni, beceri ve eğilimlerin dengeli bir biçimde, bütüncül bir bakış açısına sahip bir amaç güdeceğini belirtmesine rağmen ne yazık ki İHVD programında böyle bir denge görülmemektedir. Yapılan içerik analizinde eleştirel ve sorgulayıcı yaklaşımı benimseyen öğrenme-öğretme ortamlarının programa eşit dağıtılmadığı görülmüştür. Bununla birlikte betimsel analizde, ortaya çıkan beceri ve değerlerle aynı amacı güden içeriğin de öğrenme alanlarına göre dengeli dağılmadığı bu araştırmanın dikkat çeken sonuçları arasındadır. Bu düşünceye paralel olarak Kartal vd. (2024) insan hakları ve demokrasi ders kitabının içeriğinin zenginleştirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bir diğer çarpıcı sonuç da becerilerin net olarak öğretim programında yer almadığı, öğretmenlerin keşfetmesi gereken bir süreç olduğu ile ilgilidir. Konuyla ilgili olarak Akpınar ve Köksalan (2024) yeni programın zihinsel bir dönüşüm olduğunu ve uzun soluklu bir süreç gerektiğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla eleştirel düşünme süreci öğretmenler açısından olumlu gibi görünse de uzun dönemde zihinsel bir dönüşümle de ilişkilendirilebilir.

21. yüzyılda eleştirel ve sorgulayıcı düşünmenin önemi, bireylerin bilgiye ulaşma, etkin karar alma ve yenilikçi çözümler geliştirme süreçlerinde kritik bir rol oynar. Çeşitli çalışmalar, bu becerilerin erken yaşlarda kazandırılmasının önemini vurgulamaktadır. Eğitim sistemlerinin bu becerileri kazandırmaya odaklanması, bireylerin ve toplumların gelecekteki zorluklarla başa çıkma kapasitesini artıracaktır. Türkiye'de de bu becerilere uyum sağlamak amacıyla eğitim taslağı yenilenmiştir. Söz konusu taslak, her ne kadar beceri ve eğilimleri doğrudan vermeye uygunsa da sınıfların, öğretmen

ve öğrencilerin durumuna göre öğretmen kontrolünde revize edilmelidir. Programın verdiği en önemli ileti, öğretmenlerin ve öğrencilerin eleştirel- sorgulayıcı becerilere sahip olmaları gerektiğidir.

Sonuç

Türkiye'nin maarif yüzyılı eğitim modelinde belirlenen eleştirel ve sorgulayıcı beceriler; eleştirel düşünme, kanıta dayalı sorgulama ve araştırma, problem çözme, karar verme, eleştirel sosyolojik düşünme, felsefi düşünce, felsefi muhakeme, felsefi sorgulama ve mantıksal muhakemedir. Bu beceriler, eğitim modelinin öğrencileri hem eleştirel hem de yaratıcı düşünmeye teşvik etmeyi amaçladığını gösterir.

4. sınıf vatandaşlık ve demokrasi insan hakları öğretim programında, eleştirel ve sorgulayıcı eğilimleri destekleyen eğilimler arasında eleştirel bakma, açık fikirlilik, analitik düşünme, merak, gerçeği arama ve soru sorma bulunmaktadır. Bu eğilimler arasında en fazla görülenler eleştirel bakma ve meraktır. Bu beceriler programın farklı bölümlerinde yer almaktadır. Böylece öğrencilerin eleştirel düşünme ve bilgiye olan ilgilerini geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Program, bu becerilerin çeşitli alanlarda uygulamaya fırsat tanıyarak öğretilmesini hedeflemektedir. Öğretim programındaki eleştirel ve sorgulayıcı eğilimler, öğretmenlere yol göstermesi için öğrenme-öğretme uygulamaları bölümünde yer almaktadır. Öğrencilerin soru sorarak ve yazılı ürünler ortaya koyarak bu eğilimleri kazanmaları amaçlanmıştır. Bu bölüm, öğretmenlerin öğrencilerle etkileşimde bulunurken ve öğretim süreçlerini yürütürken bu eğilimleri nasıl destekleyebileceklerine dair rehberlik sunar. Öğrenciler açısından ise aktif katılım sağlayarak gelişimlerini desteklemektedir.

İHVD öğretim programında eleştirel ve sorgulayıcı eğilimlerin dağılımı farklılık göstermektedir. En fazla eğilim *Hayatımda Eşitlik ve Adalet* öğrenme alanında, en az eğilim ise *Çocuk Olarak Haklarımla Varım* öğrenme alanındadır. Bu durum, belirli öğrenme alanlarının eleştirel ve sorgulayıcı becerileri farklı derecelerde desteklediğini ve bazı alanların bu becerileri daha fazla vurguladığını gösterir. Bu durum TYMM ortak metninde belirtilen bütüncül bakış açısıyla çelişmektedir. Eleştirel ve sorgulayıcı becerilerde alt beceriler önemli bir rol oynamaktadır. *Kanıta dayalı sorgulama ve araştırma, eleştirel düşünme, karar verme ve problem çözme* becerileri İHVD programında da yer almaktadır. Özellikle kanıta dayalı sorgulama ve araştırma ile eleştirel düşünme becerileri öne çıkmaktadır. Bu durum, somut olarak ölçülebilecek becerilerin daha fazla ön plana çıktığı olarak yorumlanabilir.

Kaynakça

- Akpınar, B., & Köksalan, B. (2024). Eğitimde maarif ve müfredat yenileme ihtiyacı: Türkiye yüzyılı maarif modeli üzerinden teorik bir analiz. *Journal of History School, 17(LXVIII)*, 27-48.
- Altun, Z. D., & Vural, D. E. (2017). Okul öncesi dönemde düşünme becerileri: Öğretmen görüşleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, (44)*, 214-224.
- Cui, L., Zhu, Y., Qu, J., Tie, L., Wang, Z., Qu, B. (2021). Psychometric properties of the critical thinking disposition assessment test amongst medical students in China: a cross-sectional study. *BMC Med Educ. 21: 10*. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12909-020-02437-2>
- Çakır, O. (2024). İlkokul 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabındaki Soru ve Etkinliklerin 21. Yüzyıl Becerileri Bağlamında Değerlendirilmesi. *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi, 7(1)*, 1-27.
- Dewey, J. (1997). *How we think*. Dover Publications.
- Diken, F., & Ablak, S. (2024). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın Kültürel Yetkinlik ve Beceriler Işığında İncelenmesi: Türkiye 2018 Programı Örneği. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 26(1)*, 62-76.
- Facione, P. A. (1990). *Critical thinking: A statement of expert consensus for purposes of educational assessment and instruction*. The Delphi Report. Millbrae, CA: California Academic Press.
- Freire, P. (1970). *Pedagogy of the Oppressed*. Continuum.
- Güler, H., (2023). *Okul Öncesinde 21. Yüzyıl Becerilerine Ulaşmada Stem Yaklaşımı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ordu Üniversitesi, Ordu.
- Karaçelik, E. (2022). *Çocuk Felsefesi Temelli Dijital Öykülemenin 6 Yaş Çocuklarının Yaratıcı ve Eleştirel Düşüncelerine Olan Katkısının İncelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Karatay Üniversitesi, Konya.
- Kartal, H. M., Uzunkol, E., Aydın, F. N., & Kılıç, G. E. (2024). İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler ve insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ders kitaplarının 21. yüzyıl becerileri açısından incelenmesi. *International Journal of Management Cases, 26(1)*.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (MEB) (2024a). *Türkiye yüzyılı maarif modeli*. Ankara: Talim ve Terbiye

Kurulu.

Millî Eğitim Bakanlığı. (MEB) (2024b). *İnsan hakları, vatandaşlık ve demokrasi öğretim programı*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu.

Strauss, A., & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research* (Vol. 15). Newbury Park, CA: sage.

Şavşet, S., & Öncü, E. Ç. (2022). Sorgulama tabanlı eklektik okul öncesi eğitim etkinliklerinin etkisinin incelenmesi. *The Journal of Academic Social Science*, 124(124), 317-338.

Şen, A. (2019). Vatandaşlık Eğitiminde Değişiklik ve Süreklilikler: 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Nasıl bir Vatandaşlık Eğitimi Öngörüyor? *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7 (1), 1-28.

Türk Dil Kurumu. (2020). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ülçay, O. (2024). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Değerlendirmesi. *Ulusal Eğitim Toplum ve Dünya Dergisi*, 1(2), 70-75.

Yeşilyurt, E. (2021). Eleştirel düşünme ve öğretimi: tüm boyut ve öğelerine kavramsal bir bakış. *Journal of International Social Research*, 14(77), 815-828.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. Baskı) Ankara: Seçkin.

Extended Abstract

This research presents an analysis of the 4th grade Human Rights, Citizenship, and Democracy (İHVD) curriculum, examining how it integrates critical and questioning thinking skills within the framework of Turkey's Maarif Century education model draft. Critical and questioning thinking helps individuals actively engage in accessing, interpreting, evaluating, and using information, fostering tendencies like analytical thinking, problem-solving, constructive discussion, and continuous learning. These tendencies encourage the use of critical thinking skills, defined as the ability to analyze, evaluate, and make purpose-driven decisions. Tendency is described as an internal inclination toward a particular

behavior or thought, playing a key role in shaping effective critical thinkers (Yeşilyurt, 2021). This study underscores the importance of teaching critical and questioning thinking as a crucial skill.

Skills training systematically enhances competence in specific areas through knowledge transfer and practice, aiming to equip individuals for effectiveness across academic, social, and life domains. Skills training also contributes to personal and societal development by enhancing communication, problem-solving, and social participation. In our research, critical and questioning thinking skills are considered essential for cognitive growth and effective societal engagement.

Developed by the Ministry of National Education, the Maarif Century model seeks to balance knowledge, skills, and values, aiming to prepare students for life, higher education, and careers based on their interests and abilities, in alignment with the Turkish Qualifications Framework (MEB, 2024a).

Purpose

The study's aim is to examine how the Maarif Century education model defines critical and questioning skills and tendencies, and to determine their implementation in the İHVD program. The research addresses the following questions:

1. Which skills, which are described as critical and questioning, were used in the draft of the Education Century education model?
2. What tendencies, which are described as critical and questioning, were used in the draft of the education model of the century of education?
3. What tendencies were used in the critical and questioning context in the 2nd grade İHVD curriculum?
4. What skills were used in the critical and questioning context in the 1st Class İHVD curriculum?
5. What kind of structure does the 2nd grade İHVD curriculum have in terms of content scope to achieve critical and questioning outcomes?

Method

The document review method was used, focusing on the Common Text of the Board of Education Curriculum (TYMM) and the 4th grade İHVD curriculum as data sources. The TYMM document

provides high-level skills such as critical thinking, evidence-based questioning, problem-solving, and decision-making, along with social, intellectual, and self-tendencies that align with the curriculum's objectives. Descriptive and content analysis techniques were employed, coding each skill and tendency for depth analysis within the context of critical and questioning thinking.

Conclusion, Discussion, and Recommendations

The Maarif Century education model emphasizes tendencies such as analytical thinking, open-mindedness, curiosity, and truth-seeking, along with questioning and a critical perspective. Analysis of the İHVD curriculum shows that these tendencies are strongly supported in the "Equality and Justice in My Life" learning area, which aims to develop critical thinking skills through examples from daily life. In contrast, the "I Exist with My Rights as a Child" area contains fewer instances of these tendencies, suggesting an imbalance in the program's emphasis.

The Maarif Century model also highlights high-level cognitive skills, including critical thinking, evidence-based questioning, problem-solving, and philosophical reasoning, which are used most frequently in the contexts of critical thinking and evidence-based questioning in the İHVD program. Findings show that critical thinking is present across all learning areas, while evidence-based questioning appears only in the "I Exist with My Rights as a Child" area, and problem-solving is limited to the "Equality and Justice in My Life" area.

In the İHVD program, critical and questioning tendencies appear with varying frequency across learning areas. The most common tendency, open-mindedness, is most frequent in "Equality and Justice in My Life" (19 occurrences), while questioning appears less often, particularly in the "I Exist with My Rights as a Child" area (5 occurrences). This uneven distribution highlights a tendency within the program to prioritize critical thinking in some areas, while other areas remain limited in this regard.

The Maarif Century education model offers a holistic approach that promotes critical and questioning thinking skills, though further emphasis in certain İHVD learning areas could enhance this effort. High intensity in "Equality and Justice in My Life" aligns with critical thinking objectives, but areas like "I Exist with My Rights as a Child" could benefit from increased focus on these skills to support a more balanced educational experience.

This research identifies strengths in the İHVD program regarding the provision of critical and questioning skills, while also highlighting opportunities for improvement. A more balanced distribution of critical thinking tendencies across learning areas could enhance skill acquisition for students. To this end, teachers are encouraged to expand activities that foster critical and questioning skills, offering students practical opportunities to apply these competencies.

In conclusion, this study provides insights to guide future program development and teaching practices aimed at enhancing critical and questioning thinking skills across diverse educational contexts.